

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
СЮЙ Шіші
«АКТИВНЕ ГРОМАДЯНСТВО В ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ
СУСПІЛЬСТВІ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
у галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 033 – філософія

З давніх-давен активне громадянство було основою держави, яка прагнула розвитку. Адже якщо для дотримання порядку у державі громадянам достатньо бути лояльними до її керівництва та законів, то для якісних змін на краще потрібне залучення кращих громадян до створення та реалізації проектів суспільних реформ, а також мобілізація максимальної кількості громадян для їхньої підтримки. Крім того, саме активні громадяни є запорукою недопущення узурпації влади у країні або її частині негідними і непорядними людьми. Можна згадати і знаменитий китайський роман «Річкове прибережжя» («Шуйху чжуань») Ши Найаня – один з чотирьох класичних китайських романів. Можна згадати і трактат «Захисник миру» Марсілія Падуанського, а також багато інших творів, у яких автор захищає право громадян активно представляти інтереси своєї держави у тих випадках, коли при владі виявляється тиран.

На щастя, у наш час у більшості країн світу панує демократія, а тому достатньо відповідально реалізовувати ті можливості, які вона надає – цілком в рамках законів. Саме цьому присвячено дослідження Сюй Шіші.

Глобалізація створює додаткові широкі можливості для реалізації людьми своїх прав на активне громадянство: у глобалізованому суспільстві можна отримувати з-за кордону додаткову важливу інформацію про нові шляхи реалізації громадянських прав, можна отримати додаткову підтримку у боротьбі за свої права, можна допомогти боротися за права громадянам інших держав. Нарешті, деякі громадянські ініціативи з самого початку мають ширшу регіональну і навіть планетарну значущість – це екологічні і правозахисні рухи, антивоєнні рухи і організований спротив державній

агресії, тероризму і міжнародній злочинності. Всі ці завдання частково виконують і окремі держави та наддержавні утворення, однак без широкого залучення активних громадян успіх державних зусиль буде не гарантованим.

Цілком можна погодитись з тим формулюванням актуальності дослідження, яке пропонує авторка: «Особливої актуальності вивчення активного громадянства набуває в епохи соціально-економічних та політичних потрясінь, у періоди масових міграцій, пертурбацій та соціально-політичних зрушень, у тому числі воєн та революцій» (с. 13). У глобальну добу не залишилося суспільства, яке могло би ізолювати себе від таких потрясінь, які відбуваються у інших країнах: постійно – то у одній, то в іншій. Так, війна, яку розв'язала росія проти України, торкнулася усіх країн світу – більшою чи меншою мірою.

Звернення до глобального виміру дослідження активного громадянства потребує відповідної методології – філософія, яка досліджує об'єкти у їхній цілісності, підходить для виконання цього завдання якнайкраще, адже дає можливість розглядати феномен громадянства, не зважаючи на кордони, а в усій його планетарній повноті. Дотримання послідовної філософської методологічної позиції надає дисертантці певні значні переваги, які вона доповнює зверненням до узагальнення досліджень окремих наук – передусім, політології та соціології. Незаперечним здобутком даного дослідження є його практична спрямованість, націленість на обґрунтування кращих суспільно-політичних практик.

Варто зупинитися докладніше на деяких безумовних здобутках дисертації Шіші Сюй.

Перший розділ її дослідження присвячено історичному екскурсу у розуміння концепту громадянства як активного громадянства, а також огляду методологічних підходів до аналізу цього феномену. Окремо варто зупинитися на тому, що дисертантка показує переваги філософського підходу до аналізу активного громадянства: «Філософський погляд на світ є найважливішим інструментом формування цілісного світогляду, і тому тема

глобального соціального ландшафту надзвичайно важлива для соціальних наук» (с. 25). Для розкриття суті феномену активного громадянства вона паралельно розкриває і поняття, які позначають супутні і пов'язані з громадянством феномени – політичну участь (с. 28-32), політичну відповідальність і суспільні обов'язки (с. 33-36). Далі авторка розрізняє республіканську і неоліберальну версії витлумачення активного громадянства як основи прийняті у світі сьогодні. Це доволі значна і доволі копітка термінологічна робота, яка потребує аналітичних навичок і її успішне виконання авторкою заслуговує на окреме схвалення.

Окремо варто відзначити вирізнення авторкою трьох основних рівнів реалізації активного громадянства – мікро-, мезо-, та макрорівень (с. 44), що видається цілком обґрунтованим теоретично і дуже корисним практично.

У рукописі дисертації явно переважає ліберальне філософсько-політичне розуміння громадянства, а відповідно це дещо звужує і розуміння авторкою цього феномену як ціннісно навантаженого теоретичного конструкту, однак, все ж авторка доповнює ліберальну версію розглядом республіканської, яка на практиці її втілення у окремих випадках виявляється навіть більш успішною за неоліберальну.

Цілком виправданим і успішним є звернення дисертантки у другому підрозділі першого розділу до теми історії створення сучасного концепта активного громадянства, а також простеження нею доволі тривалої історії розробки філософами концепта громадянства як такого – від давнього світу і до сучасності.

Другий розділ дисертації присвячено аналізу макрорівня проблеми активного громадянства – власне глобалізаційному підходу (у співвіднесенні з національним), соціально-антропологічному та культурно-аксіологічному поглядам на підвалини активного громадянства. Тут дисертантка отримує важливі висновки, які мають елементи наукової новизни. Так, нею обґрунтовано розрізнення рівнів трансформації активного громадянства у глобалізаційному суспільстві – інтеріоризаційний та екстеріоризаційний (с.

84). Таке розрізнення відрізняється його суб'єктивно-прагматичною спрямованістю, на відміну від об'єктивістськи-класифікаційного підходу, який було запропоновано у першому розділі (мікро-, мезо- і макрорівні). Таким чином, авторка впевнено переходить до мотиваційної проблематики: для чого потрібне активне громадянство – що воно дає самому громадянину і суспільству? «Вважати себе громадянином країни – означає не думати про те, чому існують її кордони, і хто нею управляє, а шукати спосіб стати частиною цієї динамічної спільноти, водночас прагнучи поставити її в залежність від самого себе» (с. 91). Ось так дає відповідь на ці питання авторка, звертаючись до соціально-антропологічного аналізу проблеми активного громадянства як втілення активного позиціонування людини у світі: «Специфіка людського полягає у здатності отримувати сенс з того, що відбувається, і активно його інтерпретуючи, перетворювати тимчасове на вічне» (с. 93). «З філософської перспективи сенс життя людини полягає в поступовому розширенні її горизонтів і зростанні здатності визначати своє місце в світі, що змінюється» (с. 95). При цьому вкрай важливо, щоби не лише людина піклувалася про державу, але й держава захищала людину: «Феномен громадянства тісно пов'язаний із визнанням загальнолюдської вразливості. Його ключовим елементом є принцип, згідно з яким вразливість всього людського і в тому числі її безпосередня фізична вразливість може бути пом'якшена за допомогою спеціальних заходів» (с. 104).

Вкрай важливим є підрозділ, присвячений аксіологічним аспектам дослідження активного громадянства: «...вплив глобалізації на суспільний устрій опосередковується цінностями громадянського суспільства, а якщо звзвити дослідницьку оптику то власне йдеться про активного громадянина» (с. 109). З одного боку, «філософія глобалізаційних тенденцій у сфері громадянства полягає в послідовному руйнуванні та запереченні базових основ історичного буття та існування традиційних цінностей» (с. 112). Але з іншого боку, глобалізація пропонує нові гарантії і нові можливості для утвердження економічних, політичних, правових і духовних цінностей.

Дисертантка цілком справедливо виносить як положення новизни на захист тезу про те, що в даній дисертації «обґрунтовано значення трьох основних цінностей – демократії, прав людини, а також міжкультурного розуміння. Ці орієнтири служать основою для орієнтирів у складному та швидко мінливому ландшафті сучасного суспільства. Віддаючи перевагу цим цінностям, активні громадяни можуть працювати над створенням більш справедливого, відкритого та рівноправного світу» (с. 19).

У третьому розділі дисертантка виявила важливі нюанси праксеологічної значущості концепції активного громадянства. Варто звернути особливу увагу на розділ, присвячений темі громадянської освіти і ролі активного громадянства у наданні цінності сучасній освіті. Так, в другому підрозділі цього розділу дисертантка обґрунтовує, що «в умовах глобального суспільства XXI ст., активне громадянство перебуває не тільки у фокусі дисциплін соціогуманітарного профілю, що мають високий виховний потенціал за своїм призначенням, але й є включеним в якості освітнього ідеалу інших дисциплін та неформальної освіти» (с. 20).

Слушною є позиція дисертантки, коли вона показує, що глобалізація створює широкі можливості для активного втручання громадян у організацію освіти і при цьому громадяни можуть проявити як кращі, так і гірші свої якості: «...глобалізація та масовізація призвели до того, що держава втратила контроль над деякими сферами – зокрема університетом. З одного боку, це позитивно, бо дозволяє, зокрема, ширше використовувати можливості наукового мислення, зосередженого в лабораторіях університетів, але з іншого, призводить до появи у сфері вищої та професійної освіти «фабрик дипломів»» (с. 169).

У третьому підрозділі третього розділу на особливу увагу заслуговує звернення авторки до теми волонтерства, яке особливо яскраво проявило себе в Україні як вияв надзвичайної активності небайдужих громадян в скрутні часи захисної війни, яку змушена вести Україна проти росії.

Слід зазначити також, що зміст анотації ідентичний за своїми основними положеннями рукопису дисертації. Ідеї, покладені в основу дисертаційного дослідження Шіші Сюй, пройшли достатні і всебічні апробації. Положення новизни і висновки є оригінальними, обґрунтованими і мають незаперечну філософську значущість і новизну.

Попри значні і незаперечні наукові досягнення, властиві даному дисертаційному дослідженню, воно має деякі до кінця не прояснені моменти, що спонукає зробити наступні зауваження до рукопису дисертації.

По-перше, авторці варто було приділити більше уваги концепту глобального громадянського суспільства. Адже розгляд проблеми громадянства у глобальному контексті неминуче породжує необхідність вийти за межі національних громадянських суспільств і оцінити потенціал громадянства не як громадянства окремих країн. Ще Імануїл Кант у своїй праці «До вічного миру» створив концептуальні передумови для аналізу громадянського суспільства у світовому масштабі. Згодом, такі документи, як Декларація прав людини ООН та інші подібні їй міжнародні правові документи добре репрезентують у правовому полі концепт глобального громадянського суспільства. Ще у першому розділі дисертантка звертається до близького концепту «глобального громадянства» (с. 26, 47-48), далі – у другому розділі (с. 66, 123) та третьому розділі (с. 131, 166, 171). Однак, саме термін глобальне громадянське суспільство дає можливість краще структурувати громадянство у глобальних масштабах. Авторка згадує також у своєму дослідженні близький до глобального громадянського суспільства термін, запропонований Ульрихом Беком – «транснаціональне громадянське суспільство» (с. 114). Однак, цей термін також не отримує розгорнутого роз'яснення у даному рукописі. Звернення до аналізу глобального громадянського суспільства дозволило би авторці конкретизувати у прагматичному вимірі багато ідей її дослідження. Тому вважаємо за доцільне побажати дисертантці звернутися до цього концепту у наступних її дослідженнях.

По-друге, авторці варто було звернутися більш розгорнуто до аналізу концепту «сильної держави» у версії Френсіса Фукуями, «мінімальної держави» Роберта Нозіка, а також полеміки довкола концепції Джона Ролза «справедливості як чесності». Слід також було звернути увагу на неоліберальну позицію австрійської школи економіки, представлену ще раніше, зокрема ідеями Людвіга фон Мізеса і Фрідріха Гаєка: коли держава мінімізує своє втручання у діяльність громадян і концентрує свої зусилля на мінімумі регулятивних функцій. Ці автори методологічно обґрунтовують первинне значення свободи і активності індивідів для успішної побудови економічних, політичних і правових стосунків у суспільстві.

По-третє, авторці варто було би ретельніше дослідити соціальні мережі як спосіб реалізації активного громадянства. Наприклад у 2018 році так звана «арабська весна» якраз і починалася з мережевого способу організації протестних дій активних громадян. Дисертантка час-від-часу також звертається до терміну «соціальні мережі» (с. 29, 69, 93, 109, 112-113, 116, 127, 129, 194). Але мова тут йде про громадянство лише побіжно, а терміни «мережа» і «мережевість» використано переважно для характеристики ціннісного виміру глобалізованого суспільства. Зв'язок же мережевості з активним громадянством так чітко і не простежено. Взагалі комунікативний сегмент реалізації активного громадянства можна було би висвітлити більш концентровано і, можливо, у окремому підрозділі.

По-четверте, у роботі подекуди зустрічаються непрояснені побічні судження, які не стосуються основної теми дослідження, а доповнюють її. Наприклад, на с. 151 зустрічаємо тезу: «мова йде про нову філософію освіти, яка б концентрувалась довкола молоді усіх вікових груп». Хотілося би отримати роз'яснення, які саме групи має на увазі авторка, адже молодь сама є віковою групою.

Нарешті, у роботі подекуди зустрічаються мовні огріхи, зокрема неузгодженість суб'єкта основного речення із дієприкметниковими зворотами, які його стосуються. Трапляються деякі одруки, які залишилися

непоміченими в ході редакторської роботи. Втім, вони не заважають зрозуміти хід думок авторки і не відбиваються негативно на в цілому академічному стилі, у якому виконана дана дисертація.

Подана до захисту дисертація Сью Шіші «Активне громадянство в глобалізованому суспільстві: соціально-філософський аналіз» є оригінальним, належно обґрунтованим і завершеним науковим дослідженням, в якому розв'язано важливе наукове завдання і яке за своїм змістом відповідає паспорту спеціальності 033 – філософія. Ця дисертація виконана на належно високому теоретичному і методологічному рівнях і відповідає чинним вимогам до оформлення дисертації (наказ Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40), а також вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а здобувачка – Сью Шіші – безумовно заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 – філософія.

Офіційний опонент,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри теоретичної і практичної філософії
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

М.І. Бойченко

